
ОГІЄНКОЗНАВСТВО ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

УДК 929(477):930.2 Огієнко

І.І.Тюрменко

Національний університет харчових технологій (м. Київ)

СУЧАСНЕ ВІТЧИЗНЯНЕ ОГІЄНКОЗНАВСТВО: ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті аналізується динаміка сучасних вітчизняних досліджень з огієнкознавчої тематики, розглядається проблема пошуку нових підходів та методів до вивчення формату постаті І. Огієнка.

Ключові слова: Іван Огієнко, Огієнкознавство, методологія досліджень, інтелектуалізм, ментальність.

Сьогодні ім'я Івана Івановича Огієнка (1882-1972) є добре знаним в Україні. Ця непересічна постать ХХ ст. проторувала дорогу із небуття невгамовністю свого творчого генія, який втілювався, за певними даними, в понад тисячу вісімсот назв наукових праць з різних галузей гуманітарних знань. Всі, хто внаслідок своєї наукової діяльності був причетний до тієї чи іншої грані творчого доробку І.Огієнка, захоплювався сміливістю та новаторством його думки, універсалізмом мислення, потужністю інтелекту.

Харизма, притаманна особистості вченого, зробила його творчий доробок чи не найпопулярнішим серед вітчизняних науковців, а кількість дисертацій з огієнкознавства сьогодні швидко наздоганяє чисельність дисертаційних робіт з грушевознавчої тематики. За 1991-2005 рр. в Україні було захищено понад 10 дисертацій, переважна більшість з яких, припала на педагогічну галузь.

Актуалізація Огієнкової тематики також спричинила значну кількість наукових розвідок у вигляді монографій, статей, оглядів, нарисів тощо. Значний пласт літератури дає можливість виділити вузлові напрямки огієнкознавства: історичний, джерелознавчий, філософський, педагогічний, релігійний, філологічний, мовознавчий, бібліографознавчий, книгознавчий тощо. Різноманітністю проблем,

грунтовністю опрацювання наукової спадщини вченого, вітчизняних та зарубіжних архівних джерел, об'єктивністю оцінки постаті І.Огієнка характеризуються праці В.Ляхощького, А.Марушкевич, Є.Сохацької, З.Тіменика, М.Тимошика, І.Тюрменко [1]. Подаючи переважно монографічні дослідження вищеназваних учених, слід наголосити, що цим далеко не обмежується весь потенційний список огієнкознавців, який втілюється у великій кількості наукових статей, що подані до наукових збірників, журналів, брошур, газет тощо.

Поряд з позитивним моментом такої великої уваги вчених до вивчення творчої спадщини ученого та його життєдіяльності, образ І.Огієнка втрачає формат своєї привабливої цілісності. Представлений через різні грані суспільно-політичного та наукового життя, він “розчиняється” в системі галузевих гуманітарних знань. І в цьому розумінні в огієнкознавстві постають якнайменше дві проблеми: 1) узгальнення доробку вітчизняних учених, зробленого за час незалежності; 2) написання фундаментальної інтегрованої праці про І.Огієнка, яка б розкривала його постать як цілісний феномен у нерозривній єдності ментальності і буття, харизмі його особистості та силі духу.

В сучасному вітчизняному огієнкознавстві простежується певна динаміка досліджень. Сплеск наукових праць, навіть можна стверджувати і так зв. “огієнкознавчий бум”, припав на другу половину 90-х рр. ХХ ст. — межу тисячоліть, протягом якого йшло “первісне накопичення наукового матеріалу”, усвідомлення Огієнкового феномену, визначення його місця в системі гуманітарних наук, і відносний спад в цьому напрямі, що намітився приблизно з 2003 р. Однак “затишшя” в системі огієнкознавчих студій зовсім не означає, що логіка досліджень завела науковців в глухий кут, а сама тематика вичерпалася. Така ситуація пояснюється тим, що архівний матеріал з вітчизняних архівосховищ, який “живить” науковця, на сьогодні в переважній більшості виявлений і опрацьований, а наукові праці І.Огієнка не є такими раритетним як на початку 90-х рр. ХХ ст., коли ученого знало лише вузьке коло спеціалістів, та й саме ім'я І.Огієнка було просто під забороною. Парадокс пострадянського часу початку 90-х рр. яскраво засвідчив, що характерна ознака радянської системи — “залізна завіса”, розповсюджена не лише на зовнішньополітичні відносини, а й на інтелект, духовність, ментальність по інерції ще слугувала за внутрішнього цензора, була мірилом консервативного мислення, відлякуючи тим самим “розважливих” учених від огієнкової тематики.

Отже, “огієнкознавчий бум” — це в певному сенсі — відкриття, вибух, що стався у свідомості не лише науковців, а й на рівні побутового мислення пересічного громадянина. Попит на огієнкознавчу тематику визначався потребами суспільної думки. Уможливило наукові потуги дослідників і відкриття спецфондів архівів та бібліотек, активізація наукових контактів із зарубіжними ученими, розширення

сфер обміну науковою інформацією. Прорив у дослідженні огієнкознавчої тематики дуже швидко заповнив ті прогалини вітчизняної історії та культури до яких був причетний Іван Огієнко, але з політичних причин був викреслений із різних сфер суспільного життя.

Говорячи про стан речей у вітчизняному огієнкознавстві сьогодні, треба зазначити, що для фундаментального дослідження формату постаті І.Огієнка вже підготовлений достатній ґрунт: опрацьований і узагальнений фактологічний матеріал, намічені основні віхи його життя і діяльності, уточнені факти біографії, зроблено спробу скласти бібліографічні списки його праць, визначено його місце в науковому, національно-державному та релігійно-культурному житті України. Тому вироблення якісно нових підходів та методів дослідження у царині огієнкознавчої тематики набуває неабиякої актуальності. Справді, кількісний перелік фактів біографічного порядку, де вчений постає як “річ в собі”, вже не може задовольнити потреби не лише вибагливого дослідника, а й пересічного читача, який прагне почути нове слово про І.Огієнка. Не мають перспективи і наукові розвідки, побудовані на “чистогані”, так зв. “науковому піарі”, вишукуванні “смажених” сюжетів в біографії, що нерідко спираються на чутки, домисли, недостатньо перевірені факти. Додаючи горе-дописувачу обманливої популярності, такий підхід перешкоджає просуванню правдивого слова про вченого. Непридатна і свідомо або несвідомо міфологізація образу І.Огієнка. Адже міф сам по собі має хибність викривляти світоглядні уявлення, створювати штампи, які інколи дуже важко змінювати. Це в свою чергу призводить до штучного сприйняття героя, відірваного від реалій повсякденного життя.

Новаторство у вивченні формату постаті І.Огієнка має базуватися на історіософських вимірах, які сприятимуть формуванню “живого” образу вченого через відтворення основних параметрів його інтелектуально-духовної активності, феноменології ментальності, харизматичності духу, психолого-діяльнісної характеристики його лідерства. Подані через тісний зв’язок його буття і свідомості, в широкому соціокультурному контексті минулого і сучасного, вони, безперечно, оновлять та урізноманітнять тематику огієнкознавчих досліджень, а головне зроблять їх інтегрованими, комплексними та динамічними, що безумовно додасть до вже створеного особистісного портрету вченого нових рис.

Важливим напрямком в огієнкознавстві є вивчення теоретико-методологічних параметрів мислення вченого. Реконструкція його розумових процесів абстрактно-духовної активності дає можливість виявити певні шари пізнання, що відбилися в мовних особливостях, психічних переживаннях, предметних образах, що створювались в свідомості, смислових характеристиках. Такий шлях допоможе визначити і притаманний лише І.Огієнкові науковий стиль, зі своїми особливостями та специфічними рисами, з його *profession de foi*.

Визначення феномену ментальності може бути універсальним ключем у розумінні підходів І.Огієнка до вивчення різноманітних наукових проблем, явищ і процесів в циклі гуманітарних, філософських, культурологічних наук. Власне, звертався до джерел своєї ментальності і сам учений, намагаючись пояснити свій стиль наукової роботи [2, с.276; 3, с.35; 4, с.8,9; 5, с.7,8,9; 14]. Ця проблема, на жаль, не знайшла своєї вичерпності в сучасній вітчизняній науковій літературі про І.Огієнка. Вона ще чекає на свого дослідника і на своє всебічне висвітлення. Зараз означилися лише перші кроки у її розробленні [6, с.96-99; 7, с.99-103; 14; 15, с.172-180].

Особливістю творчої спадщини І.Огієнка є те, що його науковий доробок не можна віднести до певної галузі гуманітарного знання. А тому часто вчені шукають методологію його досліджень в рамках тієї чи іншої науки. Скажімо, окреслення державницької домінанти як основи теоретико-методологічних підходів І.Огієнка до досліджуваних проблем має характер узагальненості, але він не претендує на універсальність і потребує подальшого вивчення.

Відомо, що саме за характером наукових студій І.Огієнко належав до представників української державницької школи, яка почала складатися на початку ХХ ст. Перебуваючи під впливом ідей О.Бочковського, М.Грушевського, С.Дністрянського, В.Липинського, В.Старосольського та інших, він критично переосмислив новонародницьку, консервативну і національно-державницьку ідеологію, однак наслідувати жоден з її напрямів не став, а трансформував у власну систему найраціональніші, на його погляд, ідеї, займаючи при цьому серединну позицію. Серед наукових інтересів ученого опинився не лише широкий спектр проблем державницького спрямування, але й ідея української державності слугувала за критерій історичних оцінок. Можна стверджувати, що саме державницький аспект став домінантою його ментальності, який увібрав весь комплекс українознавчих, культурологічних та теологічних проблем. У цьому контексті постає питання вивчення різноманітних аспектів, пов'язаних з визначенням характерних рис наукової школи І.Огієнка.

Ще однією нагальною проблемою, що чекає на свого дослідника, є проблема створення максимально вичерпної персональної бібліографії І.Огієнка. Спроби її підготовки були здійснені як за життя вченого, так і по його смерті. Особливо поживавився цей процес на сучасному етапі. До складання бібліографічних списків долучилися З.Купчинська, М.Гордій, Г.Домбровська, З.Тіменик, В.Мацько, В.Ляхоцький [8, с.495-499] (прізвища авторів подані в хронологічному порядку укладання бібліографій). З огляду на повноту та вичерпність персональної бібліографії за тематичним спрямуванням треба детальніше зупинитися на праці В.Ляхоцького. В основу його покажчика були взяті різножанрові за науковим спрямуванням твори вченого, надруковані на сторінках Огієнкових періодичних видань: "Рідна

мова” (1933-1939), “Наша культура” (1935-1937, 1947-1951), “Слово істини” (1947-1951), “Віра й культура” (1953-1967). Показчик уміщено як додаток до його монографії “Просвітитель” [9, с.392-447]. За нашими підрахунками, бібліографічний список містить 1149 праць. На сьогоднішній день цей показчик є вагомим доробком на шляху до створення повної бібліографії І.Огієнка. Складність цієї роботи очевидна. Вона потребує копіткої дослідницької праці не одного, а спільних зусиль багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців у напрямку ґрунтовного опрацювання різних джерел.

Допитливий науковець життєдіяльності І.Огієнка неодмінно зверне увагу на те, що на шляху до створення модерних досліджень з Огієнкознавства існує багато об’єктивних перешкод. Одна з них – відсутність повного доступу до архівних джерел. Справді, джерельні матеріали, що стосуються І.Огієнка, розкидані по архівосховищах багатьох країн Європи та Америки (Австрія, Великобританія, Ватикан, Канада, Німеччина, Польща, Росія, США, Україна, Швейцарія та ін.).

Безперечно, перлиною архівних збірок по праву вважається приватний архів та бібліотека ученого, що зберігаються а архівосховищі Консistorії Української православної церкви в Канаді (м. Вінніпег). Опис канадського фонду митрополита Іларіона завершено архіваріусом Консistorії Української Православної церкви В.Сеньчуком [10, с.269-274]. Архів складається зі 100 томів-коробок. Лише кореспонденція митрополита Іларіона, за підрахунками Ю.Мицика, нараховує понад 200 адресатів, а загальна кількість документів його епістолярної спадщини дорівнює 1500 примірникам [11, с.260, 262]. Вагомий внесок щодо оприлюднення документів і матеріалів з Вінніпезької архівозбірки зробив М.Тимошик [12, с.439-442]. На жаль, доступ до архіву Консistorії Української православної церкви в Канаді з різних причин обмежений.

І все ж найбільша колекція документів знаходиться в архівосховищах України. Загалом документи, що тією чи іншою мірою стосуються життя і творчості І.Огієнка, містяться за неповними даними у 20 вітчизняних архівосховищах. У напрямі пошуку нових джерельних матеріалів про І.Огієнка дослідників, безумовно, чекають відкриття і унікальні знахідки. Враховуючи певну складність доступу до архівних матеріалів, їх розпорошеність по країнах, архівах, фондах актуальним залишається питання оприлюднення найвагоміших документів, видання “золотої” колекції документів, які б дали науковцям новий імпульс для досліджень.

Тісно пов’язана з пошуком та включенням в науковий обіг нових джерел і публікація повного зібрання творів І.Огієнка. Повернення його спадщини в Україну почалося з 1991 р. і вже сьогодні в Національній бібліотеці України ім. Вернадського зберігається значний науковий доробок ученого. Однак таку можливість може собі дозволити далеко не кожна обласна книгозбірня. Тому конче потребує свого ви-

рішення питання створення державної програми повного наукового перевидання творів І.Огієнка, що дасть можливість донести його слово до широкого загалу. Слід зауважити, що справу перевидання творів І.Огієнка активно просуває М.Тимошук, який в межах Фондації імені Івана Огієнка (митрополита Іларіона) започаткував видавничий проект з перевидання спадщини вченого. І все ж, невідкладною залишається справа цілеспрямованого переходу від поодиноких видань до системного перевидання повного зібрання І.Огієнка.

У статті подається далеко не повний перелік невирішених проблем в огієнкознавстві. Головним сьогодні залишається застосування нових методик, цілісність та інтегрованість у зображенні постаті І.Огієнка, залучення нових джерельних матеріалів, широке використання його наукових праць, актуалізація його ідей у контексті сучасних процесів українського державотворення. Учений залишив по собі не лише невичерпну скарбницю людської мудрості, а й подав приклад величі духу, невгасимої любові до свого народу та наполегливої праці задля його добра. “Слово, як породіння Духа, безсмертне, й немає сили на його знищення...”, — писав І.Огієнко [13, с.274]. Перефразовуючи цю сентенцію, треба зазначити, що огієнкознавство ще тільки набирає своїх обертів, воно, як і слово І.Огієнка, промовлене до свого народу, — має майбутнє.

Список використаних джерел:

1. *Ляхоцький В.* Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). — К., 2000. — 528 с.; *Його ж.* Тільки книжка принесе волю українському народові...: Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона). — К., 2000. — 664 с.; *Марушкевич А.А.* Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка: Монографія. — К., 1998. — 339 с.; *Тименюк З.* Іван Огієнко (митрополит Іларіон). 1882-1972. Життєписно-бібліографічний нарис. — Львів, 1997. — 227 с.; *Тимошук М.* Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності: Монографія / Передмова М.Г.Жулинського. — К., 1997. — 231 с. *Його ж.* “Лишусь навіки з чужиною...” Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. — К.: Наша культура і наука, Вінніпег: Український Православний собор Св. Покрови, 2000. — 545 с.: іл.; *Тюрменко І.* Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона): Монографія / Передмова Н.І.Миронець. — К., 1998. — 282 с.
2. *Огієнко І.* Як писати для широких мас // Рідна мова. — 1934. — № 7-8.
3. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки. — Львів: Українська академія друкарства, вид-во “Фенікс”, при сприянні фонду “Відродження”, 1995.
4. *Іларіон, Митр.* Українська Церква за час Руїни (1657-1687). — Вінніпег: Українське Наукове Православне Богословське Товариство, 1956.
5. *Іларіон, Митр.* Мої проповіді. — Вінніпег: Волинь, 1973.
6. *Тюрменко І.І.* До проблеми наукової етики в працях І.Огієнка — митрополита Іларіона // Іван Огієнко (митрополит Іларіон) і виховання наці-

- онально свідомої особистості (До 115-річного ювілею видатного вченого). Матер. Всеукр. наук. конф. 16-17 січня 1997 р. — К.: Вид-во Київськ. між-регіонального ін-ту. удосконалення вчителів ім. Б.Грінченка, 1997;
7. *Тюрменко І.І.* Методи наукових досліджень І.Огієнка — митрополита Іларіона // Там само. — С.99-103.
 8. Див.: *Тюрменко І.І.* Іван Огієнко (митрополит Іларіон) // Історіографічні дослідження в Україні / Відп. ред. Ю.А.Пінчук. — К.: НАН України. Ін-т історії України, 2002. — Вип. 12: Визначні постаті української історіографії XIX-XX ст. — С.458-508.
 9. *Ляхоцький В.* Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). — К., 2000.
 10. Див.: *Сеньчук В.* Архів митрополита Іларіона (І.Огієнка) в Консисторії Української Православної церкви в Канаді (опис фонду) // Болохівщина: Земля і люди. Матеріал. Всеукр. наук. конф. “Велика Волинь”. Т.20 / П.С.Смоленюк (гол. ред. кол.). — Хмельницький, Стара Синява, Любар, 2000.
 11. Див.: *Мищик Ю., Сеньчук В.* Болохівський край в архівній спадщині митрополита Іларіона (Огієнка): з нових досліджень // Болохівщина: Земля і люди: Матеріал. Всеукр. наук. конф. “Велика Волинь”. Т.20 / П.С.Смоленюк (гол. ред. кол.). — Хмельницький, Стара Синява, Любар, 2000. — С.260, 262.
 12. *Тимошик М.* “Лишуть навіки з чужиною...” Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. — К.: Наша культура і наука, Вінніпег: Український Православний собор Св. Покрови, 2000.
 13. *Огієнко І. (митрополит Іларіон).* Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та прим. М.С.Тимошик. — К.: Либідь, 1995.
 14. *Іларіон, Митр.* Методологія наукової праці / Нотатки лекції, до друку зредагував прот. Степан Ярмусь. — Вінніпег, 1972. — 16 с.
 15. *Марушкевич А.* У пошуках наукової істини // Ювілейна книга: ч.1-2 / Концепція, ред., упор. А.А.Марушкевич. — К.: МОФ ім. Я.Мудрого, 2002.

The article deals with analyzing dynamics of contemporary home research in Ohienko studies, examine the problem of searching new approaches and methods in study of the format of Ivan Ohienko personality.

Key words: Ivan Ohienko, Ohienko conducting, methodology of the studies, intellectuality, mentality.

Отримано: 5.09.2005 р.